

Priekšvārds

19. gadsimts virknei Eiropas mazo tautu bijis nacionālās mūzikas uzplaukuma laikmets – tā ir atziņa, kas mūsdienās jau kļuvusi par hrestomātisku patiesību. Un, protams, šo tautu skaņumākslas straujā attīstība nonākusi arī lielo nāciju – angļu un franču, vācu un krievu uzmanības lokā. Kā viņi uztvēruši jaunos, bieži vien izteikti nacionāli noskaņotos koncertdzīves dalībniekus – kā pilntiesīgus mūzikas vēstures subjektus vai vienkārši kā nekorektus iesācējus, kas uzdrošinājušies nostāties blakus seno *kultūrtautu* pārstāvjiem? Atbilde uz šo jautājumu nav viennozīmīga, jo laikabiedru (tajā skaitā mūzikas kritiķu) reakcija patiesi bijusi dažāda: daļa savus spriedumus balstījuši tīri muzikālos apsvērumos, kamēr citi, apzināti vai neapzināti, arī etnopolitiskos priekšstatos.

Latvijas mūzikas dzīvi 19. gadsimta otrajā pusē var uzskatīt par mikromodeli, kas koncentrēti atspoguļo šo dažādo viedokļu *buķeti*. *Mazās* nācijas skaņumāksla *lielo* tautu pārstāvju – kritiķu – uzmanības degpunktā šeit nokļuvusi krietni biežāk nekā daudzviet citur Eiropā: to noteicis iedzīvotāju etniskais sastāvs.

Vācu un krievu preses attieksme pret latviešu profesionālo mūziku tās rašanās laikmetā bijusi atšķirīga. Vāciešiem šis periods nenoliedzami bijis psiholoģiskā ziņā sarežģītāks. Nācies atvadīties no daudziem stereotipiem: pārsteigumu sagādājusi gan bijušo zemnieku tieksme pēc augstākās izglītības, gan centieni noniecināt vācu labvēlīgo ietekmi dažādās jomās, tai skaitā mūzikā. Krievu laikrakstu slejās pirmo latviešu kultūras darbinieku rosība tik kaismīgas atbalsis nav guvusi. To var izskaidrot ar faktu, ka 19. gadsimta otrajā pusē liela daļa no Latvijas krieviem vēl dzīvojuši savā valodas vidē diezgan noslēgtu dzīvi. Latviešu nacionālie centieni viņus sākotnēji interesējuši maz. Tomēr atsevišķi notikumi, sevišķi dziesmusvētki un brīvdabas koru koncerti, arī šajā auditorijā izsaukuši spēju, neviennozīmīgu reakciju.

Kopumā cittautu prese dažādus latviešu kultūras aspektus viskritiskāk vērtējusi periodā līdz 19. gadsimta 90. gadiem. Tolaik pati doma par mazās tautas garīgo patstāvību, šķiet, bijusi vēl pārāk jauna un neparasta, lai to vienkārši, bez iekšējas pretestības, varētu akceptēt. Savukārt turpmākajās desmitgadēs kaislības ap šo tēmu pakāpeniski rimušās, un jau kopš 20. gadsimta sākuma vācu un krievu recenzentu atsauksmēs par latviešu koncertdzīvi visbiežāk dominē viens kritērijs – pati mūzika.

Šādu publikāciju koptonis, protams, ir nesalīdzināmi objektīvāks nekā iepriekšējā periodā, taču konkrētu skaņdarbu un izpildītāju vērtējums nebūt ne

vienmēr saskan ar latviešu kritiķu atziņām. Un te parādās vēl viens aspekts, kurā cittaute preses materiāli, domājams, varētu raisīt interesi: tie spēj bagātināt un reizēm arī mainīt mūsu pašu priekšstatus par atsevišķiem komponistiem vai interpretiem. Tā, piemēram, samērā bieži vācu un krievu autoru recenzijās vērojami centieni jebkurai latviešu skaņumākslas parādībai meklēt analogiju sev tuvā kultūrvidē. Vēlme saskatīt Jāzēpā Vītolā ukraiņu komponista Nikolaja Lisenko sekotāju vai Jānī Mediņā – principiālu Riharda Vāgnera atdarinātāju gan pirmajā mirklī varētu šķist nepieņemami pārspīlējumi. Taču arī šādās brīžam negaidītās paralēlēs der ieklausīties. Tās palīdz labāk apjaust latviešu mūzikas saikni ar tiem vai citiem stilistiskiem strāvojumiem gan Rietumos, gan Austrumos. Tāpēc, lai cik subjektīvi vai pat aplami liktos daži recenzentu spriedumi, esmu vairījusies tos komentēt (protams, izņemot faktoloģiskas kļūmes). Vērtējums lai paliek lasītāja ziņā.

Izlasses 1. sējumā apkopotas vācu un krievu preses atsauksmes par latviešu mūzikas dzīvi periodā no Pirmajiem līdz Sestajiem Vispārējiem dziesmusvētkiem (1873-1926).¹ Izraudzītais laikposms ir pietiekami plašs, lai atspoguļotu ne vien cittautešu skatījumu kopumā, bet arī tā evolūciju: gan sākotnēji pamācošā vai aizbildnieciskā toņa pakāpenisku nomainīšanu ar profesionāli ieinteresētiem vērtējumiem, gan vēlāk, Latvijas brīvvalsts sākumposmā, atkal brīžam uzplaiksnījušās politiskās diskusijas – tikai tagad jau raugoties uz mūzikas dzīvi no minoritātes pozīcijām.

Vienlaikus jāuzsver, ka izlase nepretendē uz hronoloģiski pilnīgu ieskatu 1873.–1926. gada latviešu mūzikas norisēs. Tam ir vairāki iemesli. Pirmkārt, laikposmā līdz brīvvalsts dibināšanai cittaute publicisti nebūt nav sekojuši latviešu komponistu un interpretu gaitām tikpat regulāri kā viņu tautieši. No daudziem desmitiem ik gadu rīkotajiem latviešu mākslinieku koncertiem vācu un krievu recenzentus tolaik lielākoties interesējuši kādi trīs četri vai, labākajā gadījumā, nepilns desmits.

Otrkārt, vispusīgs latviešu mūzikas vēstures atspoguļojums arī nav šī darba mērķis – galvenais kritērijs tulkojamo materiālu atlasē bijusi nevis tā vai cita koncertdzīves notikuma objektīvā nozīmība (lai gan, protams, tā netika pilnībā ignorēta), bet pats recenzijas saturs, tas, cik dziļi tajā atbalsojas cittautešiem raksturīgais skatījums uz latviešu skaņumākslu.

¹ Līdzās vietējās vācbaltiešu un krievu preses rakstiem izlasē iekļautas arī atsevišķas atsauksmes no laikrakstiem un žurnāliem, kas izdoti ārpus Latvijas. Pirmām kārtām te jāmin pašu mūziķu krātās, viņiem veltītās recenzijas, kas glabājas dažādos Latvijas arhīvos.

Izlase ietver divas nodaļas, kas veltītas atšķirīgiem laikposmiem. Kritiķu raksti tajās izkārtoti hronoloģiskā secībā, nešķirojot abu nacionālo kopienu presi. Šāda pieeja, domājams, ļaus labāk izjust laikmeta gaisotni un arī fiksēt kopīgo un atšķirīgo dažādu tautību autoru uzskatos. Savukārt nodaļu ievados, kur sniegts īss pārskats par attiecīgā perioda tendencēm publicistikas jomā, vācu un krievu izdevumi aplūkoti atsevišķi.

Recenzentu atsauksmēs lielākoties minēti neprecīzi, t. i., saīsināti vai citā veidā izmainīti skaņdarbu nosaukumi, un šo izklāsta īpatnību esmu saglabājusi arī savos tulkojumos. Precizēti nosaukumi (ja vien ir bijis iespējams tos atšifrēt) apkopoti darbam pievienotajā *Personu un skaņdarbu rādītājā*, kur minētas arī atbilstošās lappuses.

Izlases gaitā bieži sastopamais zemspītru teksts gandrīz visur ietver tulkotājas (nevis rakstu autoru) komentārus. Vienīgais izņēmums ir kāda zemspītras replika Karla Ulmaņa apcerējumā (sk. 22. lpp.).

Izsaku sirsnīgu pateicību par sniegtajām konsultācijām JVLMA mācībspēkiem – asoc. prof. Valentīnai Bērziņai, prof., *Dr. art.* Ilmai Grauzdiņai un prof., *Dr. art.* Oļģertam Grāvītim.